

Η ΟΡΧΗΣΙΣ

ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΙΚΑΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΣΙΝ

Ἄμα τῇ πρώτῃ τῆς γεννήσεώς του ὄρχ ὁ ἄνθρωπος ἡσθάνθη τὴν καρδίαν αὐτοῦ ὑπὸ πολλῶν ταραχθεῖσαν αἰσθημάτων, ἅτινα ἐκυκλοῦντο ἐν αὐτῇ, μεταβάλλόμενα ἀενάως, ὡς μετεβάλετο καὶ ἡ φύσις, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας εὐρίσκετο. Τῶν πρωτίστων αἰσθημάτων, ἅτινα ἐτάραξαν τοῦ ἀνθρώπου τὴν παθαινομένην καρδίαν ἦσαν τὰ αἰσθήματα τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς ἐκπλήξεως. Εἶδεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος μεγάλην περὶ ἑαυτὸν τὴν φύσιν καὶ ἄπειρον· ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν γῆν καὶ εἶδε δάση πυκνά, ὄρη μεγάλα, πεδία ἀπέραντα· ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ εἶδεν ἄπειρον τοῦ πόντου τὸ ἄλσος ἐκτεινόμενον πρὸ αὐτοῦ· ἀνέτεινεν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ ὄμμα του ἐχάθη εἰς τὸ κενόν, εἰς τὸ ἄπειρον. Τὰ πάντα μεγάλα περὶ ἑαυτόν, τὰ πάντα κολοσσιαῖα κατασυντρίβοντα αὐτὸν μικρόν, ἀσθενῆ, ἀπροστάτευτον. Ὅποια εἶναι εὐλογον τὸ μυστηριῶδες περὶ ἑαυτὸν μεγαλεῖον νὰ ἐξήγειρεν ἐν τῇ καρδίᾳ του αἰσθήματα καὶ πόσον φυσικὸν ἦτο νὰ φαντασθῇ μεγαλῆτερον ὄν, διέπον πάντα τὰ περὶ ἑαυτὸν θαυμάσια καὶ εἰς τούτου τοῦ ἀπείρως μεγάλου τὴν δόξαν νὰ νομίσῃ ὅτι ὤφειλε ν' ἀφιερώσῃ πᾶσαν δυνάμιν του, πᾶν δῶρον, ὅπερ εἶχε παρὰ τῆς φύσεως λάβῃ; Ἡ φύσις τῷ εἶχε δῶσιν τὴν φωνήν, καὶ αὐτὴν μετεχειρίσθη τὸ πρῶτον, ἵνα ἐξυμνήσῃ τὸ μέγα καὶ ἄπειρον ἐκεῖνο. Ἀλλ' ἡ φωνὴ ἦτο ἀσθενής· καὶ ἰσχυροποίησεν αὐτὴν δι' αὐλῶν, κιθαρῶν, κυμβάλων, τυμπάνων, ἅτινα μετὰ θορύβου καὶ ἐνθουσιασμοῦ μεγάλου ἔκρουσεν· τέλος τὸ σῶμα ἐκινήθη, τὸ πρόσωπον ἐφαιδρύνθη, οἱ πόδες ἐταράχθησαν. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος ἐξέφρασε πᾶν ὅ, τι ἦτο δυνατόν ὡς πρὸς ἄνθρωπον νὰ ἐκφράσῃ· ἤδη ἔψαλε καὶ ἐξύμνησε τὸ μέγα ἐκεῖνο καὶ ἄγνωστον μὲ ἄσμα, μὲ μουσικὴν, μὲ χορόν, μὲ πᾶσαν αὐτοῦ τέλος δυνάμιν, μὲ πᾶν δῶρον, δι' οὗ τὸν εἶχε προικίσῃ ἡ φύσις.

Δὲν ἦσαν δὲ μόνον αἱ πρὸς ἐξύμνησιν τοῦ Θεοῦ ἀνάγκαι, αἵτινες προσεκάλεσαν εἰς ρυθμικὴν κίνησιν τὸν πρῶτον ἄνθρωπον. Εὐρεθεῖς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὁ ἄνθρωπος ἐν μέσῳ πολλῶν καὶ ποικίλων δυνάμεων, αἵτινες ἀενάως ἐκυκλοῦντο καὶ ἐπάλαιον καὶ ἀντικαθίστανον ἀλλήλας,

δὲν ἠδύνατο αὐτὸς νὰ τηρήσῃ ψυχρὰν καὶ ἀπαθῇ τὴν ψυχὴν τοῦ πρὸ τῆς ἀνάου ἐκείνης τῶν πάντων διαδοχῆς. Πολλὰ καὶ ποικίλα συνετάραξαν τὴν καρδίαν τοῦ αἰσθήματα, ἅτινα ἤρχοντο καὶ παρήρχοντο ὅπως ἤρχετο καὶ παρήρχετο ἡ χλοάζουσα τοῦ ἔαρος ὥρα, ἀφίνουσα γυμνὴν τὴν φύσιν καὶ κίτρινον τὸ δάσος, ὅπως ἤρχετο καὶ παρήρχετο τὸ ἀγλαὸν τῆς ἡμέρας φῶς καὶ τῆς νυκτὸς τὸ σκότος, τὸ ἀνθηρὸν τῆς ἡδῆς κάλλος καὶ αἱ κακαὶ τοῦ γήρατος ρυτίδες. Ὅπως ἡ θάλασσα περὶ ἑαυτὸν ἦτο ἡρέμος ἢ ἐξηγριωμένη, ὁ οὐρανὸς αἴθριος καὶ φαιδρὸς ἢ σκοτεινὸς καὶ σκυθρωπός, ὁμοίως καὶ τῆς καρδίας τοῦ αἰ χορδαὶ δὲν ἦσαν πάντοτε ἀτάραχοι καὶ ἄφωνοι, ἀλλ' ἐταράχθησαν ὑπ' αἰσθημάτων ὀργῆς καὶ πραότητος, μίσους καὶ ἀγάπης, χαρᾶς καὶ λύπης. Ἐπρώτευσον δέ, ὡς εἰκός, ἀναλόγως τῶν διαφορῶν τοῦ βίου περιστάσεων, ἡ χαρὰ καὶ ἡ λύπη, αἰσθήματα, ἅτινα συνεγεννήθησαν οὕτως εἰπεῖν τῷ ἀνθρώπῳ, ἅτινα παρακολουθοῦσιν αὐτὸν μέχρι τοῦ τάφου, ἀλληλοδιαδόχως ταρασσόντα τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ κυκλούμενα ἐν αὐτῇ, ἵνα κατὰ Σοφοκλῆ εἶπω, ὅπως τῆς Ἄρκτου αἱ στροφικαὶ ὁδοὶ ἐν τῷ οὐρανίῳ αὐτῆς θόλω¹.

Ἐκ πάντων τῶν διαφορῶν τούτων αἰσθημάτων παρήχθησαν κινήσεις ἢ φθόγγοι, ἐφ' ὧν ἀντενακλάσθη ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ ἀνθρώπου κατὰστασις καὶ δι' ὧν ἐξεδήλωσεν οὗτος τὰ κινουντα τὴν καρδίαν αὐτοῦ πάθη. Ἐκ τῶν κινήσεων παρήχθη ἡ ὄρχησις, ἐκ τῶν φθόγων ἡ μουσικὴ καὶ ἡ γλῶσσα. Καθ' ὅσον δὲ τὰς χορδὰς τῆς καρδίας ἐκίνει χαρὰ ἢ λύπη, τὸ ἄσμα τοῦ ἀνθρώπου ἦτο φαιδρὸν καὶ εὐχαριστήριον ἢ πένθιμον καὶ παραπονητικόν· ὁμοίως καὶ ὅταν ὠρχεῖτο, οἱ ὀφθαλμοὶ ἤστραπτον ἢ ἐσθύννυντο, αἱ παρειαὶ ἐφαιδρύνοντο ἢ ἐσκυθρόπαζον, αἱ χεῖρες ἀνεγείροντο μετὰ χαρᾶς καὶ ὀρμῆς ἢ ἐπιπτον μετ' ἀνίας καὶ χαινώσεως².

Ταῦτα εἰάν τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν, θὰ ἐξηγήσῃ εὐκόλως τὴν παλαιότητα τοῦ ἄσματος καὶ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ὀρχήσεως καὶ θὰ ἐννοήσῃ διὰ τί καὶ αἱ τρεῖς αὗται πρακτικαὶ ἢ μουσικαὶ τέχναι ἐχρησίμευσαν τὸ κατ' ἀρχὰς πρὸς ἐξύμνησιν τοῦ θεοῦ καὶ ὑπηρεσίαν τῆς λατρείας αὐτοῦ. Ἐξ ἐσωτερικῆς λοιπὸν τοῦ πρώτου ἀφορμηθεὶς αἰτίας ἐχόρευσεν ὁ ἀν-

¹ Σοφ. ἐν Τραχ. 130 ἐφ.

«... ἀλλ' ἐπὶ πῆμα καὶ χαρὰ

πᾶσι κυκλοῦσιν, οἷον ἄρκτον στροφάδες κέλευθοι».

² Ὁ Πλάτων (Νόμ. 7. 815) λέγει: ὅταν αἱ ἡδοναὶ εἶναι μείζονες εἰκός καὶ αἱ κινήσεις ὅτι εἶναι μείζονες, εἰάν δ' ἐλάττωτες αἱ ἡδοναί, καὶ αἱ κινήσεις ὁμοίως.

θρωπος ¹· καὶ τὸν χορὸν τοῦ αὐτοῦ ἐθεώρησε κατάλληλον νὰ προστεθῇ τοῖς ἄλλοις μέσοις, δι' ὧν ἐξύμνει τὸν θεόν του. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ὀρχήσεως ἐν παντὶ λαῷ, τοιαύτην εὐρίσκουμεν αὐτὴν μάλιστα ἐν τῷ ἐλληνικῷ λαῷ, ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰς εἰδήσεις, αἵτινες διεσώθησαν ἐν ταῖς ἐπικαῖς καὶ μυθικαῖς αὐτοῦ παραδόσεσιν.

Ἦτο, λέγει ὁ Hermann ², ὁ χορὸς τοσοῦτον ἀρχαιότερος ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων λατρείᾳ, καθ' ὅσον ἐν αὐτῷ τὸ κατ' ἐξοχὴν πλαστικὸν τοῦ λαοῦ τούτου πνεῦμα εὕρισκε τὸ ἄριστον μέσον πρὸς πλήρη καὶ τελείαν τοῦ ὀρηκτικικοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος ἐκδήλωσιν. Οὐδὲν φυσικώτερον τούτου. Ἡ τῶν Ἑλλήνων λατρεία ἦτο παιδρὰ καὶ ἀπέπνεε τῆς νεότητος τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρόσον, τὸ δὲ πᾶνθεον αὐτῶν ἦτο πᾶνθεον μᾶλλον τῆς φαντασίας ἢ τοῦ νοῦ· αἱ τῶν Ἑλλήνων ἱεροπραξίαι δὲν εἶχον οὔτε τὸ μυστηριώδες τῶν παλαιῶν τῆς Ἀνατολῆς λαῶν, οὔτε τὸ σοβαρὸν τῶν Ρωμαίων, οὔτε τὸ σκαιὸν τῶν ἄλλων ἀγρίων λαῶν, ὡς Γαλατῶν καὶ Γερμανῶν, οὔτε τὸ σεμνὸν τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Ὀλυμπος τῶν ἀρχαίων θεῶν οὔτε ὑπὸ ἀνέμου τινάσσεται οὔτε ὑπ' ὀμβροῦ βρέχεται, οὔτε ὑπὸ χιόνος λευκαίνεται, ἀλλὰ αἰθρία ἀνέφελος περιστέφει αὐτόν καὶ λευκὴ καταυγάζει ἡ αἴγλη ³· ἐν ᾧ τὸ ὄρος Σίφω, εἰς ὃ καταβαίνει ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν, περικαλύπτει νεφέλη καὶ ζόφος καὶ ἀστραπαὶ καὶ γνόφος πυρός ⁴. Ἀνέλογος μὲ τὸν παιδρὸν καὶ γαλήνιον βίον, ὃν διῆγον ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου οἱ θεοί, ἦτο καὶ ἡ λατρεία αὐτῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἦσαν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡμέραι χαρᾶς καὶ ἀναπαύλας ἀπὸ τῶν τοῦ βίου φροντίδων, ὡς λέγει καὶ ὁ Στράβων ⁵, αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, καθ' ἃς

¹ Ὁ Σοφοκλῆς (ἐν Αἰάντι 700) τὰ ἐνθουσιώδη τοῦ Βάκχου ὀρχήματα καλεῖ «αὐτοδαῆ». Ὁ δὲ Πλάτων (Νόμ. 2, 653) λέγει ὅτι «τὸ νέον τοῖς τε σώμασι καὶ ταῖς φωναῖς ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύναται, κινεῖσθαι δὲ αἰεὶ ζητεῖ καὶ φθέγγεσθαι, τὰ μὲν ἀλλόμενα καὶ σκιρτῶντα, τὰ δὲ φθαγγόμενα πάσας τὰς φωνάς». Τοιοῦτον πρέπει νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον.

² Hermann—Stark. Gotth. Alterth. d. Griech. σ. 76.

³ Ὅμηρ. δ. 44.

⁴ Ἑξέδ. ιθ'. 46—48.

⁵ Στράβ. Α. 717. Εἶναι ὠραῖον τὸ χωρίον τοῦ Στράβωνος «Οἱ Ἕλληνες, λέγει, μετ' ἀνέσεως ἐορταστικῆς φιλοῦσι νὰ κάμνωσι τὰς ἐορτάς των, ἧτις ἀπάγει τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἀσχολημάτων» καὶ μετὰ μουσικῆς, ἧτις «περὶ ὀρχησιν οὔσα καὶ ρυθμὸν καὶ μέλος ἡδονῇ τε ἅμα καὶ καλλιτεχνίᾳ πρὸς τὸ θεῖον ἡμᾶς συνάπτει...». Καλῶς ἔχει λεχθῇ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι μιμοῦνται τοὺς θεοὺς καὶ ὅτι τότε πρὸ πάντων μιμοῦνται αὐτούς, ὅταν εὐεργετῶσιν, εὐεργετοῦσι δὲ περισσότερο, ὅταν εὐδαιμονῶσιν διὰ ταῦτα καὶ εἰς χαρὰν καὶ εἰς ἐορτὴν καὶ εἰς φιλοσοφίαν ἐτρέψαν οἱ Ἕλληνες».

συνήρχοντο περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ καὶ ἐώρταζον αὐτόν. Οὕτως ἀντελαμβάνετο τῶν ἐορτῶν τῶν θεῶν ὁ παιδρὸς ἐκεῖνος λαὸς καὶ τὴν ἀντίληψιν ταύτην κάλλιστα ἐκφράζει ὁ Πλάτων, ὅταν λέγῃ, ὅτι οἱ θεοὶ εἰκτεῖραντες τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ τὰς λύπας αὐτοῦ, ἀναπαύλας ἐτάξαντο τῶν πόνων τὰς τῶν ἐορτῶν διαδοχάς¹. ἡ ἀντίληψις αὕτη ἔκαμεν ὥστε ἐν τῇ τῶν θεῶν λατρείᾳ ἀφειδῆ νὰ ποιήσῃται χρῆσιν ὁ Ἕλλην καὶ τοῦ ὄσμου καὶ τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ². Ἦτο δὲ καὶ αὕτη νομίζω, μία τῶν αἰτιῶν, δι' ἣν τοσοῦτον τὰς τέχνας ταύτας ἠγάπησαν οἱ Ἕλληνες καὶ εἰς τοιοῦτον ἀνέφικτον ὕψωσαν σημεῖον, ἵνα ὡς οἶόν τε τελειότερον ἐορτάσωσι τοὺς θεοὺς τῶν.

Θρησκευτικὴ ἦτο ἡ ὄρχησις παρὰ τοῖς παλαιοῖς τῆς Ἀνατολῆς λαοῖς, θρησκευτικὴ καὶ παρ' Ἑβραίοις³ (ἐν τοῖς Ψαλμοῖς: αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐν χορῷ καὶ τυμπάνῳ). τοιαύτη εἶναι καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀγρίων σήμερον. «Ὁ χορὸς λέγει ὁ Réville, χρησιμεύων παρὰ τοῖς ἀγρίοις εἰς τὸ νὰ παριστάνωσιν αὐτὴν τὴν θεότητα, τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς εἶναι ὁ παλαιότατος τρόπος τῆς λατρείας, ἐνίοτε εἶναι εἶδος ἱερᾶς μιμητικῆς παραστάσεως, ἐκφραζούσης τὴν σκέψιν, τὴν βούλησιν τοῦ λατρεύοντος»⁴.

Ἐν ταῖς χρυσαῖς ἐπικαῖς παραδόσεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, αἵτινες διέσωσαν ἡμῖν τὴν ἀνάμνησιν βίου ἡσυχου καὶ ἀνεφέλου, οὗτινος τὸ ρεῦμα οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἐτάραξε ρυτίς, ἐν τῷ κόσμῳ ἐκείνῳ, ὅστις δεικνύει αἰωνίως εἰς ἡμᾶς μειδιδῶσαν τὴν μορφὴν αὐτοῦ τὴν νεαράν, τύπον παιδικῆς ἀμεριμνησίας, τίς ἀμφιβέβηκε, ὅτι ἡ ὄρχησις κατέχει εὐρυτάτην θέσιν; Αἱ εἰς τὴν ὄρχησιν, τὴν προσφιλεῖ τῆς νεότητος διατριβὴν⁵, ἀναφερόμεναι τοῦ ἔπους παραδόσεις εἶνε αἱ μάλιστα πάντων ἀποπνεύουσαι τὴν δρόσον τῆς νεότητος τῆς γῆς, ἐν αἷς κάλλιστα ἀποτυπώνεται κόσμος, τοῦ ὁποίου τὸ αἶθριον μέτωπον οὐδὲν ἐσκυθρώπασε νέφος, ὅστις

¹ Νόμ. 2. 653. C. πρὸλ. 665. A. 7 799, 814.

² Τὸ πρῶτον καὶ ἀρχαιότατον ἀγώνισμα, λέγει ὁ Πausanias (12, 7, 2), ἐφ' ᾧ οἱ ἄνθρωποι ἔθεσαν ἄθλα, ἦτο ν' ἄσωσιν ὕμνον εἰς τὸν θεόν· πρὸλ. Servius ἐν Virg. Ecl. 5. 73. «Nullum patres nostri partem corporis esse voluerunt quae non sentiret religionem. Συνήθης δὲ ἡ φράσις «θεὸν χορεύειν» deum choreis celebrare (παραδείγματα παρὰ Βερναρδάκη ἐν Φοινίσ. σ. 357).

³ Bergier Diction. de théologie τόμ. γ', σ. 430.

⁴ Réville Les religions des peuples sauvages, τόμ. 6', σ. 254, 267. Ὁ Ὀρτεντάτος λέγει περὶ τοῦ συμπολίτου του, ὅστις ἐγένετο χριστιανός: «δὲν χορεύει πλέον» (σ. 272).

⁵ Ὁ Ἀριστοφάνης καλεῖ τὴν ἡδὴν «χοροποιόν».

ἀπέλαυε τοῦ βίου, ἐν χερσὶ ἀνεφέλῳ, ἐν ἄσμασι καὶ συμποσίοις καὶ ἑορταῖς τὰς νεαράς του καταναλίσκων ἡμέρας.

Οἱ κάλλιστοι δὲ καὶ οἱ πλεῖστοι χοροὶ οἱ ἐν ταῖς παραδόσεσιν ταύταις μνημονευόμενοι δεικνύουσι τὴν θρησκευτικὴν τοῦ χοροῦ ἀφορμὴν εἴτε πρὸς τιμὴν θεοῦ τινὸς ὑπὸ τῶν πρώτων ἐκτελούμενοι ἀνθρώπων, εἴτε καὶ ὑπὸ τῶν θεῶν αὐτῶν ἐν τῷ οὐρανίῳ ἀσκούμενοι δώματι. Τὴν πρώτην δὲ θρησκευτικὴν ὄρχησιν ἐτέλεσαν οἱ ἄνθρωποι στρεφόμενοι περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ, ἐφ' οὗ ἐκαίοντο τὰ ἱερεῖα· μηδὲ ἡδύνατό τις νὰ φύγῃ τὸν κυκλικὸν τοῦτον χορὸν, ὅπως καὶ ἡ Ἰππὼ δὲν ἠρνήθη ἀκλαυστεῖ περὶ τὸν βωμὸν τῆς Ἀρτέμιδος κυκλικῶς νὰ χορεύσῃ¹. Αἱ πολεμικαὶ Ἀμαζονίδες ὑπὸ κορμὸν φηγοῦ ιδρύσαντο ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Ἐφέσου εἰδῶλον τῆς Ἀρτέμιδος καὶ περὶ τοῦτο ὠρχήσαντο ἐνόπλως μετὰ τῶν ἀσπίδων αὐτῶν «κύκλῳ στησάμεναι εὐρύχωρον χορὸν»· λιγεῖαι δὲ καὶ λεπταὶ σύριγγες συνώδευον τοὺς ἰσχυρῶς κρούοντας τὸ ἔδαφος πόδας, ὧν ἡ ἡχώ ὡς καὶ ἡ τῶν ἐπιφορυσῶν φαρετρῶν ἔφθανεν εἰς τὰς Σάρδεις καὶ εἰς τὸν Βερεκύνθιον νομόν². Οἱ δὲ ἐλκεχίτωνες Ἴωνες ἀθροίζόμενοι ἐν Δήλῳ μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων τέρπουσι τὸν ξανθὸν θεὸν καὶ ὕμνοῦσι μὲ πυγμαχίαν, χορὸν καὶ ἄσμα· εἶναι δὲ ὁ χορὸς αὐτῶν κυκλικὸς περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ³. «Ἦθελες νομίσει, λέγει ὁ ποιητὴς τοῦ Ὀμηρικοῦ ὕμνου, αὐτοὺς ἀθανάτους καὶ ἀγήρως· διότι ὅλων ἡθελες ἰδῆ τὴν χάριν καὶ τὴν καρδίαν σου ἡθελες τέρψῃ βλέπων τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς καλλιζώνους γυναῖκας». Ἀληθῶς ἀθανάτους καὶ ἀγήρως βλέπομεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας τοὺς καλοὺς ἐκείνους χοροὺς τῶν ἐπικῶν παραδόσεων, ἀθάνατον καὶ ἀγήρῳ βλέπομεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας παρουσιαζομένην τὴν δροσερὰν ἐκείνην νεότητα τοῦ κόσμου.

Ἐκ τοιούτων «κυκλίων παρθενίων χορῶν» ἤρπασεν ὁ θεὸς τοῦ Ἄδου τὴν καλὴν Κόρην· ἐτηρήθη δ' ἴσως ἡ ἀνάμνησις τῶν κυκλίων ἢ κυ-

¹ Καλλίμ. Ὑμν. ἐν Ἀρτ. 267.

² Καλλίμ. ἐνθα ἄν. 236 Evant. et Donat. Comm. com. 4. «chorus circa ares fumantes nunc spatiatas nunc consistens nunc revolvens cum tibicine concinebat». «Ἀμφὶ δασμένοις μηροῖς εὐρὺν χορὸν ἐστήσαντο» Ἀπολ. Ρόδ. Ἀργ. 6. 704. πρβλ. Α. 531. Ὀμήρ. Ἰλ. Π. 183.

³ Παρ' Εὐριπ. Ἰφιγ. ἐν Αὐλ. ἐρωτᾷ ἡ Ἰφιγένεια: Στήσομεν ἄρ' ἀμφὶ βωμόν, πάτερ χοροὺς; (στ. 676) πρβλ. Ἡρ. Μαιν. στ. 687. «Παιῖνα μὲν Δηλιάδες—ὕμνοῦσ' ἀμφὶ πυρὰς τὸν—Λατοῦς εὐπαιδα γόνον—εἰλίσσουσαι καλλίχορον»· πρβλ. Θέογν. 773—779. Περὶ τοῦ ἐλίσσω μετ' αἰτιατ. εἰς δῆλωσιν τοῦ «περιχορεύων σέβω» ὅρα τὰς σοφὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Δ. Βερναρδάκι ἐν Εὐριπ. Φοιν. σ. 327 ἐφ.

κλικῶν χορῶν, οἳ κατὰ τὰς πρώτας τοῦ κόσμου ἡμέρας ἐξετελοῦντο ἐν ταῖς κυκλίαις τοῦ Διονύσου χοροῖς· τοιοῦτος δ' εἶναι ὁ χαρακτήρ καὶ τῶν ὡραίων μᾶς ἐθνικῶν ὀρχήσεων.

Τοὺς κυκλίους τούτους χοροὺς δυνάμεθα ἴσως οὐχὶ ἄνευ λόγου νὰ συνδέσωμεν πρὸς τοὺς ἀστρονομικοὺς τῶν παλαιῶν λαῶν χοροὺς καὶ ἐκ τούτων νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι παρήχθησαν. Ἐξηγοῦμαι. Ἀπὸ χρόνων παλαιοτάτων καὶ ἄλλοι λαοὶ καὶ δὴ καὶ οἱ Ἕλληνες ἀντελήφθησαν τοῦ δρόμου τῶν οὐρανίων σωμάτων ὡς χοροῦ ὑπ' αὐτῶν ἀσκουμένου ἐν τῷ οὐρανίῳ θόλῳ. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἀντίληψιν συνετέλεσεν ἡ πίστις, ὅτι ὁ Βάκχος κατὰ πᾶσαν νύκτα¹ μετὰ τῶν ἐαυτοῦ προπόλων Σειληνῶν, Σατύρων, Βάκχων, Ληνῶν, Θυιῶν, Μιμάλωνων, Ναϊάδων, Νυμφῶν, Τιτύρων «πάννυχος» χορεύει ὑπὸ τὰς τῶν ἄστρον αὐγὰς· ἐντεῦθεν ὁ εὐφάνταστος ἐλληνικὸς λαὸς δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ, ὅτι τὰ ἄστρα ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς ἐνθουσιώδεις καὶ μανικὰς ἐκείνας ὀρχήσεις, ὀρχούμενα καὶ ταῦτα ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅπως ὀρχεῖτο καὶ ὁ Βάκχος ἐν τῇ γῇ· ἡγεμῶν δὲ τοῦ χοροῦ ἐν τῷ οὐρανίῳ θόλῳ εἶναι ἡ σελήνη². Ἐπειδὴ δὲ κυκλικοὺς ἐφαντάζοντο τοὺς τῶν ἄστρον χοροὺς πιθανόν, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ κυκλικοὶ ὑπῆρξαν οἱ πρώτοι χοροὶ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Αἰγύπτιοι, Ἰνδοί, Σῖναι εἶχον χοροὺς ἀστρονομικοὺς, ἐν οἷς διὰ ποικίλων καὶ εὐστρόφων κινήσεων παρίστανον τὰς οὐρανίας τῶν ἄστρον πορείας καὶ τὴν ἁρμονίαν τῶν κινήσεων

¹ Ἐντεῦθεν ὁ Βάκχος καλεῖται ἄγρυπνος, ἀκοίμητος, νυκτιπόλος, νυκτιφανής, νυκτήριος, νυκτέλιος, λαμπτήρ, Nocturnus· ὁ Ὀρφ. ὕμν. ὁμιλεῖ περὶ «νυκτερίων χορῶν» δι' ὧν ἡ Ἰππα. ἡ τοῦ Βάκχου τροφός. τιμᾷ αὐτὸν (69. 3). Διὰ δὲ πρὸς τὴν ὀρχησιν ἀγάπην καλεῖται ὁ Βάκχος φιλοχορευτής, χορευτής, χορομανής, χοροίκτυπος, χοροπλεκτής, χοροπλέκτης, χοροτερπής. Ἀγαλμα τοῦ Βάκχου ὀρχουμένου, ὡς δεικνύει τὸ κολπούμενον ἔνδυμα, ὅρα παρὰ Visconti Musée Pio Clementin τόμ. 6'. Ἡ πίστις δ' εἰς συμμετοχὴν τοῦ χοροῦ τοῦ Βάκχου τῶν ἄστρον προῆλθεν ἐκ τῆς ἀντιλήψεως, ὅτι ἐπὶ τῇ προσελεύσει θεοῦ τινός, ἡ γῆ τρέμει καὶ ἡ θάλασσα κινεῖται καὶ τῆς θαλάσσης τὰ θηρία ἄλλονται ἐκ τῆς χαρᾶς. (Ὁ Εὐριπ. λέγει: αὐτίκα πᾶσα γὰρ χορεύσει, Διὸς δ' ἀστερωπὸς ἀνεχόρευσεν αἰθήρ, χορεύει δὲ σελάννα· ὅρα Lobeck καὶ Schneidewin εἰς Εὐρ. Ἀντιγ. 146).

² Ὁ Μένανδρος προσφωνεῖ τὸν Ἀπόλλωνα «πᾶσαν χώραν καὶ πόλιν καὶ πᾶν ἔθνος διέπεις καὶ καθ' ἅπερ τὸν οὐρανὸν περιχορεύεις περὶ σεαυτὸν τοὺς χοροὺς τῶν ἄστρον» (Ρητ. ψ. 329). Ὁ Βάκχος παρὰ Σοφ. καλεῖται χορηγὸς τῶν ἄστρον τῶν πῦρ πνεόντων. Καὶ οἱ σοφώτατοι δὲ παρατηροῦντες αὐτὴν τῶν ἀστέρων πορείαν φυλάττουσαν δρόμον ἁρμονίαν τινὴ καὶ θεῖῳ δρόμῳ χωροῦσαν πάλιν ἐκάλεσαν ὀρχησιν» (Λιβάν. ὑπ. ὀρχ. 351). Πρὸς. «ἄστρον αἰθέριοι χοροὶ» (Εὐρ. Ἰλ. 467) «ἀμφίδρομοι ἀστέρων ἑλικες» (Ἀνθολ. ψ. 577) «ἐγκυκλίαις δίνῃσι περιθρόνιοι κυκλέουσιν» (Ὀρφ. ὕμν. 7. 4). πρὸς. Εὐρ. Περικλ. 596. Tibul 2. 1. 87.

αὐτῶν καὶ τέλος ἐμιμοῦντο τὸν ὑπ' αὐτῶν ἐν τῷ οὐρανίῳ θόλῳ ἀσκούμενον χορὸν¹. Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη εἶναι ἀντικείμενον λατρείας καὶ σήμερον ἐν τῇ Νοτίῳ Αὐστραλίᾳ ἐορτάζουσι δὲ αὐτοὺς διὰ χορῶν οἱ ἄγριοι².

Ἡ περὶ τῶν ἄστρον ἀντίληψις τῶν ἀρχαίων ὡς λαμβανόντων μέρος εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Βάκχου ἐν τῇ γῇ ἐκτελουμένας χορείας παλαιότητα οὖσα δεικνύει, ὅτι δικαίως πρώτας ὀρχήσεις δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν καὶ ἐκεῖνας, ἃς οἱ ἀγρόται ὀρχήσαντο εἰς τιμὴν τοῦ αἰωνίου παιδός, ὡς ἐκάλουν τὸν Βάκχον οἱ Λατῖνοι. Πτερούμενος ὁ ἀγρότης ὑπὸ τῆς χαρᾶς τῆς ἐκ τῆς παραγωγῆς τῆς γῆς, ἐσκίρτα τρυγῶν ἅμα καὶ ἐκ τοῦ τρύγου ἢ ἐκ τῆς ληνοβιότησεως ἀναπαυόμενος, ἐξετέλει τοὺς πρώτους χορούς, σκαίους καὶ ἀγροτικούς, ὑπὸ τὸν ἦχον αὐλοῦ, ἐκπέμποντος μελωδίαν ἀπλὴν, ἀφελῆ, ἀγροτικὴν.

Αὗται ἦσαν αἱ ἐπιλήνιοι ὀρχήσεις³, ἃς συνώδευσέ μελος ἰδιαίτερον τὸ ἐπιλήνιον μέλος καὶ αἵτινες ἤγοντο εἰς τιμὴν τοῦ Βάκχου τοῦ Ἐπιληνίου. Ὡραίαν ἀγροτικὴν τοιαύτην σκηνὴν παριστάνει ἡμῖν ἡ ἐπικὴ παράδοσις ἐν τῇ ἀσπίδι τοῦ Ἀχιλλέως ἀσκηθεῖσαν. Ὁ Ἡφαιμεταξὺ τῶν ἄλλων παρέστησεν ἐκεῖ καὶ ἄμπελον, καλὴν, χρυσήν, μέγα θρίψουσιν σταφυλῶν, χωριζομένην ὑπὸ μιᾶς ἀτραποῦ, δι' ἧς ἔβαινον οἱ τρυγῶντες τὴν ἄμπελον. Παρθέναι δὲ καὶ ἑφηβοὶ φέρουσι τὸν γλυκὺν καρπὸν ἐν ταλάροις, ἐν μέσῳ δὲ τούτων παῖς καλὸς ἡμερόεν ἐκιδάριζε, μὲ λεπτὴν φωνὴν ᾄδων τὸν καλὸν Δίνον· ἐκεῖνοι δὲ ἠκολούθουν αὐτὸν μὲ ᾄσμα καὶ χορὸν—ἐν ρυθμῷ τὴν γῆν διὰ τῶν ποδῶν των κρούοντες⁴.

¹ Οἱ Ἰνδοί, ἂφ' οὗ ἐξυπνήσωσι, πρὸς ἀνατολὴν σταθέντες δι' ὀρχήσεως χαιρετίζουσι τὸν ἥλιον ἐμιμούμενοι τὴν χορείαν τοῦ θεοῦ, τὴν κανονικὴν καὶ ἐναρμόνιον τοῦ ἡλίου κίνησιν (Λουκ. π. ὀρχ. 17. Ἀρριαν. Ἀλεξ. Ἀναβ. 6. 3). Τὰ ἀστρονομικὰ γεγονότα θεωρηθέντα ἱερὰ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν Χαλδαίων, ἐφάλησαν ἐν μεγάλας ἐορταῖς καὶ μυστηρίοις· ὁ δὲ χορὸς, ὅστις συνώδευσεν τὰ ᾄσματα ταῦτα ἐκλήθη ἀστρονομικὸς καὶ τὰς κινήσεις τῶν ἄστρον ἐμιμήθη. Παρατηρητέον δ' ὅτι καὶ παρ' Ἑβραίοις τὸ πρὸς δῆλωσιν τοῦ χοροῦ ῥῆμα σημαίνει «κυκλικῶς ὀρχοῦμαι».

² Ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Ὠρίωνος συνίσταται κατ' αὐτοὺς ἐκ κυνηγῶν· αἱ δὲ Πλειάδες εἶναι κόραι ὀρχοῦμεναι (Réville Les religions de peuples sauvages 2. 151 ἐξ.) Εἶναι ὡραία ἡ ἀντίληψις των περὶ τῆς Σελήνης, ὡς θύματος κούφου ἔρωτος, ὅπερ κατεδικάσθη εἰς αἰωνίαν πλάνην. Ὡς πρὸς τὰς Πλειάδας, τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν εἶχον καὶ οἱ Ἕλληνες (Preller Gr. Myth. ἐκδ. Β' 1. 366).

³ Ἐντεῦθεν παράγει τὸ ὄνομα τῶν ὀρχηστῶν ὁ Λιβάνιος (π. ὀρχ. 63) ἀπὸ τῶν ἐν ἀρχῇ περὶ τοὺς ὄρχους σκιρτημάτων. Ὀρχοὶ δὲ εἶναι τὰ μεταξὺ τῶν πεφυτευμένων ἄμπελων, εἴτα καὶ αὐταὶ αἱ ἄμπελοι.

⁴ Σ. 561 ἐξ.

Ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ Beni—Hassan σώζονται παρόμοιοι ἀγρο-
τικαὶ σκηναί· ὁ δεσπότης παρίσταται σκῆπτρον ἔχων, παρθένοι χορεύ-
ουσι, παῖδες καθαρίζουσιν, οἱ ἐργάται ἄδουσι χρονομετροῦντες, κυβιστῆ-
ρες δὲ δινεύουσιν ἐν τῷ μέσῳ. Τὴν δὲ γῆν, τὴν τῶν πάντων μητέρα,
ἣτις παρέχει βρίθουσιν τὴν ἄρουραν, εὐθηνίαν κτηνῶν, ὄλβον ἐν τῷ οἴκῳ,
αἱ παρθένοι τιμῶσι διὰ χορῶν, μὲ καρδίαν εὐθυμον σκιρτῶσαι ἐπὶ τῶν
μαλακῶν ἀνθέων τῆς πόας καὶ δι' ἀνθέων τὴν κεφαλὴν στέφουσαι¹.

Ἐξ ἀνατολῆς προσελθοῦσαι αἱ τοῦ Διονύσου τελεταὶ καὶ αἱ κατ' αὐ-
τὰς ὀρχήσεις κυρίως, ἐν ταῖς ἱστορικοῖς ἀνεπτύχθησαν χρόνοις· ἀλλ' ἤδη
αἱ μυθικαὶ παραδόσεις μᾶς ὁμιλοῦσι περὶ τῆς εἰσόδου αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι
καὶ τῶν ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς τοῦ νέου θεοῦ πόνων κατὰ τῶν ἰθαγενῶν
ἀρνούμενων αὐτάς. Τὸν Διόνυσον ἠρνήθησαν Λυκοῦργος ὁ βασιλεὺς τῶν
Ἡδωνῶν, Πενθεύς ὁ τῶν Θηβῶν· τὴν αὐτὴν ἀντίστασιν εὗρεν ἡ λα-
τρεία αὐτοῦ καὶ ἐν Ἀργεὶ· ἀλλ' αἱ γυναῖκες καὶ τῶν Θηβῶν καὶ τοῦ
Ἀργους, ἐνθουσιασθεῖσαι ἐκ τῆς νέας θεότητος, ἔτρεχον ἀνὰ τὰ ὄρη μαι-
νόμεναι «λυσσάδες» καὶ μανικᾶς ἐκτελοῦσαι ὀρχήσεις «εὐΐον ἀεῖδουσαι».
«Καὶ χορός, λέγει ὁ Νόννος, ἐν τοῖς σκοπέλοις ἦτο πολὺς, πέριξ δ' αἱ
πέτραι ἐβόων, καὶ τῆς Θήβας τὸ πεδίον ἐστέναζεν ἀπὸ τὴν ἡχὴ τὴν
ποικιλόμορφον. Πᾶσα δὲ κόρη ἀκούουσα χοροῖτύπος ἐξερχομένη τοῦ θα-
λάμου τῆς ἐβάκχευε καὶ αὐτὴ²».

Μεταξὺ τῶν πρώτων ὀρχήσεων πρέπει νὰ καταλέξωμεν καὶ τὰς
μεθ' ὀπλων ὀρχήσεις. Αἱ πολεμικαὶ τῶν πρώτων ἀνθρώπων ἐπιχειρήσεις
ἦσαν στενότατα μετὰ τῆς λατρείας συνδεδεμέναι καὶ ἐθεωρεῖτο ἱερόν,
οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἐπιτελεῖν στρατεῖαν· προηγοῦντο λοιπὸν πάσης στρα-
τείας καὶ εἶποντο ταύτῃ τελεταὶ θρησκευτικαί, καθ' ἃς οἱ ἀσκούμενοι
χοροὶ φυσικὸν εἶναι ὅτι μεθ' ὀπλων ἐξετελοῦντο. Εἰκόνα τῶν τοιούτων
τελετῶν τῶν πρώτων ἀνθρώπων δύνανται νὰ μᾶς δώσωσιν οἱ ἄγριοι—
πιστὴ ἀποτύπωσις τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου. Ἐν Νέα Ζηλανδίᾳ μάλι-
στα καὶ πρὸ τῆς μάχης καὶ μετ' αὐτὴν χορεύουσι χοροὺς πολεμικοὺς,
οὓς ἀκολουθοῦσιν ἄσματα ἀνθρωποφαγικά· μιμοῦνται δ' ἐν τοῖς χοροῖς
τούτοις τὰς μελλούσας νὰ γείνωσι κατὰ τὴν μάχην ἢ τὰς γενομένας
ἤδη πληγὰς καὶ κινήσεις νομίζοντες, ὅτι ἔχουσι πρὸ αὐτῶν πολεμίους³.
Τοιοῦτοι εἶναι καὶ οἱ χοροὶ οἱ ἐκτελούμενοι ὑπὸ τῶν ἀγρίων τῆς βορείας
ιδίως Ἀμερικῆς, πρὶν ἢ πορευθῶσιν εἰς κυνήγιον, ὅπως ὁ χορὸς τῶν

¹ «Χοροῖς φερεσανθέσιν» Ὅμηρ. ὕμν. 30. 15.

² Νόν. Διονυσ. 45. 23, 36, 42, 24, 223 πρὸς. Ἀπολλοδ. 2. 2 Πaus. 2. 7 κλ.

³ Charles Lénormant. Sociologie p. 88. Μετάφρασιν τοῦ περὶ χοροῦ κεφα-
λαίου ἔδωκεν ὁ σεβαστὸς μου καθηγητὴς κ. Ν. Πολίτης Ἑστία Ἀπρὺλ. 1883.

βονάσων. Τινές τῆς φυλῆς φοροῦντες κεφαλὴν ἀπεξηραμένην βονάσου, μιμοῦνται τὰ ζῶα ταῦτα καὶ ἐκβάλλουσι τοὺς μυκηθμούς των μετὰ τέχνης μεγίστης· ἄλλοι δὲ κυνηγοῦσιν αὐτούς. Ἐν ἄλλῃ φυλῇ συνειθίζεται ὁ χορὸς τῶν ἔρκτων, καθ' ὃς μιμοῦνται τελείως τινές ἄρκτους, εἴτε καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων βαδίζουσι ποδῶν, εἴτε μόνον τῶν δύο ὑπισθίων, εἴτε ἐγείρονται ἵνα ἐπισκοπήσωσι τὰ πέριξ· ἕτεροι κυνηγοῦσιν αὐτούς, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ δέονται· φυλαὶ δὲ τινες ἐν Καλλιφορνίᾳ πρὶν πορευθῶσιν εἰς κυνήγιον, χορεύουσι πέριξ εἰδώλου τινός, μιμούμεναι τὰς κινήσεις τῶν κυνηγῶν, τείνουσιν τόξα καὶ βάλλουσαι ἀκόντια. Ἀναφέρουσι δὲ καὶ ὁμοίας τελετὰς προκειμένου περὶ χορῶν πολεμικῶν, καθ' ὧς ἐκτελοῦνται καταδιώξεις, ἐνέδραι, πάλαι κ.τ.λ.¹ Τοιαύτας τινὰς πρέπει νὰ φαντασθῶμεν καὶ τὰς ἀφορμὰς τῶν ἐνοπλίων ὀρχήσεων μετὰ τῆς θρησκείας καὶ τούτων συνδεδεμένων ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀγρίοις· καὶ τοιαύτας ἀληθῶς θὰ εὕρωμεν, ἂν ἐξετάσωμεν τοὺς μύθους τῶν ἀρχαίων.

Ἡ Κόρη καὶ δέσποινα, δηλ. ἡ Περσεφόνη, εὐφρανθεῖσα ἐπὶ τῇ τῆς ὀρχήσεως παιδιᾷ, ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἔπρεπε μὲ κενὰς τὰς χεῖρας νὰ ὀρχῇται (ἀθύρειν), κοσμηθεῖσα δὲ μὲ παντελῇ πανοπλίαν τότε, διεπέρανε τὴν ὀρχησιν². Διεμυθελογεῖτο δὲ ὅτι ἅμα τῇ ἀναφανίσσει τῆς ὀρχήσεως ἡ τοῦ Κρόνου γυνὴ Ρέα ἡσθεῖσα τῇ τέχνῃ ταύτῃ, ἐν μὲν Κρήτῃ τοὺς Κουρῆτας, ἐν δὲ Φρυγίᾳ τοὺς Κορύβαντας διέταξε νὰ ὀρχῶνται³. Ὅτε δ' ἐκρυψεν ἡ Ρέα τὸν Δία ἐν Κρήτῃ, μεγάλως ἐχρησίμευσεν ἡ τέχνη αὕτη πρὸς διάσωσιν τοῦ παιδὸς ἀπὸ τῶν ὀδόντων τοῦ τεκνολετῆρος πατρός. Διὰ τοῦ θορύβου, ὃν ἐποιοῦν κρούοντες τὰς ἀσπίδας καὶ τὰς λόγχας ἢ ξίφη, κατέπνιξαν τὰς οἰμωγὰς τοῦ παιδός, ὃ δὲ Κρόνος οὐδὲν ἤκουσε, πλὴν τοῦ ἐκ τῆς ὀρχήσεως κρότου⁴. Ἐντεῦθεν εἰς τοὺς Κουρῆτας ἀποδίδεται ἡ ἐφεύρεσις τῆς πυρρίχης, τοῦ κυριωτάτου τῶν Ἑλλήνων ἐνοπλίου χοροῦ, ὃν ἴσως πάντες οἱ ἐνόπλιοι περιλαμβάνοντο χοροί⁵.

¹ Réville ἐνθα ἄν. σ. 268, 269.

² Πλάτ. Νόμ. 7, 796. β.

³ Λουκ. π. ὀρχ. 8.

⁴ Παράστασιν τοῦ χοροῦ τούτου ἔχομεν ἐπὶ μιᾷς τῶν πλευρῶν τοῦ βωμοῦ τοῦ Καπιτωλίου. Δύο κρατοῦσι διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀσπίδα, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς ξίφος· βραχὺς δὲ μανδύας εἶναι ἐρριμμένος ὀπισθεν τοῦ ὅμου αὐτῶν φαίνεται ὅτι στρεφόμενοι θ' ἀντιμετωπίζουσιν ἀλλήλους· ὁ Ζεὺς ὡς βρέφος παρίσταται θηλάζων αἶγα, παρὰκάθηται γυνή, ἴσως προσωποποίησις τῆς Κρήτης, ἴσως αὕτη ἡ Ρέα (Ἡ παράστασις παρὰ Baumeister ἐν Denkmäl. d. Klass. Alterth. εἰκ. 2391· ἄλλας παραστάσεις παρὰ Braun K. M. τ. 3. 4).

⁵ Οἱ Κουρῆτες ἐν τῷ ὀρφ. ὕμνῳ (31ω) καλοῦνται «σκιρτηταί, ποδίκροτοί, ρομβηταί, ἐνόπλια βήματα θέντες, ἐπεμβάται ἔχνεσι κούφοις». Στράβ. 474 «Κουρῆτες φιλοπαίγμονες ὀρχησάμενοι».

Οἱ Κουρήτες οὗτοι εἶναι τῆς Κρητικῆς Ρέας πρόπολοι· οἱ δὲ Κορύβαντες, οἱ θεράποντες τῆς Φρυγικῆς Κυβέλης, χορεύουσι καὶ αὐτοὶ χοροὺς ἐνοπλίους, μανικοὺς καὶ ἀγρίους, περιερχόμενοι μετὰ τῆς Μεγάλης Μητρὸς τὰ ὄρη καὶ τὰς ἐρήμους¹. Κομψὴν περιγραφὴν τοῦ χοροῦ τῶν Κορυβάντων δίδει Νόννος ὁ Πανοπολίτης ἐν τοῖς Διονυσιακοῖς αὐτοῦ:

«Ἐμπνους ὁ δόναξ τῆς Ἰδης ἀντήχησε τῆς Κορυβάντων,
Ἐκ πολυπρήτου δὲ πόρου διὰ σκιρτημάτων δακτύλων
Σύνθρονον τῶν μυκωμένων αὐλῶν ἀνεκρούσαντο μέλος
Οἱ ὀρχησταὶ τῶν ὀρέων, σεμνὸν ἀλαλάζοντες ᾠσμα».

Ἐμυθολογεῖτο δ' ὅτι μετὰ τὴν κατὰ τῶν Τιτάνων νίκην, οἱ Ὀλύμπιοι αὐτοὶ δι' ᾠσματος καὶ χοροῦ ἐώρτασαν τὴν νίκην καὶ δὴ ἡ Ἀθηνᾶ ἡ πολεμόκλονος θεὰ, ἐχόρευσε ἐνόπλιον χορόν, πρώτη αὐτὴ καταστήσασα τὴν πυρρίχην². Εἴπομεν περὶ τοῦ ἐνοπλίου χοροῦ, ἐν ὧρχήσαντο αἱ πολεμικαὶ Ἀμαζονίδες εἰς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος· οἱ δὲ Ἀργοναῦται προσορμισθέντες εἰς τινα νῆσον, ἐξέρχονται τῆς Ἀργοῦς, καὶ ὑπὸ τοὺς θεσπεσίους ἤχους τῆς φόρμιγγος τοῦ Ὀρφέως «ἀλλόμενοι, ὧρχήσαντο χορόν ἐνόπλιον καὶ τὰς ἀσπίδας διὰ τῶν ξιφῶν ἐπεκτύπουν³».

Στενότατα δὲ συνδυάζει Νόννος ὁ Πανοπολίτης ἐν τοῖς Διονυσιακοῖς τὴν ὀρχήσιν τοῦ θεοῦ τούτου μετὰ τοῦ πολεμικοῦ του μένους καὶ ἀντιθέτει τὴν ἐν τοῖς συμποσίοις ὀρχήσιν, τὴν «ἀναίμακτον χορείαν» τὴν μετὰ τὴν μάχην ἐν εἰλαπίναις καὶ κυπέλλοις ἐκτελουμένην πρὸς τὴν χορείαν τὴν ἀτρόμητον καὶ ἀγέλαστον τοῦ πολέμου. Ἡ Τερψιχόρη τρέπει εἰς φυγὴν τὸν στρατὸν τῶν Ἰνδῶν, δινεύουσα τὸ βαρύδρομον κύμβαλον καὶ τοῦ χοροῦ πολεμικὴν ἐγείρουσα ἡχώ⁴. Ἐν τινι μάχῃ δὲ ὀτρύνων τὸν στρατὸν ὁ Διονύσιος «δεῦρο χορεύσατε, ἀνακράζει, τῶν δ' ἐχθρῶν κτεínaτε τὰ βάρβαρα φύλα καὶ μετὰ τῶν ξιφῶν ἀναμίξαστε τοὺς θύρσους, ἀναμίξαστε καὶ μετὰ τῶν δοράτων⁵». Ὁ δὲ ἥρωας Μίμας χορεύει ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ:

«... ἐν τοῖς πολέμοις,
Κούφην καὶ εὐρυθμον ἔστησ' ὁ Μίμας τὴν κόρην τῆς μάχης⁶.
Καὶ τὸν στρατὸν μὲ τὸ εὐστροφον ξίφος ἐπτόησεν ὅλον,
Ἄλμα σκιρτῶν τοῦ πολέμου, ἀγέλαστον ἄλμα μεθ' ὅπλων,
Ὅπως ὁ Πύρριχος, ὅταν συγκρούων ἀσπίδα καὶ ξίφος,

¹ Ὁ Στράβων παράγει τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ κορύπτω=κινῶ τὴν κεφαλὴν· πρβλ. Preller Gr. Myth. σ. 516.

² Ταῦτα ἐν τῇ ἀπολεσθείσῃ Τιτανομαχίᾳ τοῦ Ἀρχτίνου. (Ἀθην. 1, 40. Tibul. 2, 5, 9).

³ Ἀπολ. Ροδ. Ἀργον. Α. 1135. ⁴ Νόν. Διον. 29. 235.

⁵ Ἐνθα ἀν. 27. 167. ⁶ Τὴν Ἐνυώ, θεὰν τοῦ πολέμου.

Μέλος ἀτρόμητον ἔφαλ' ἐγειρον ἰχὼ τοῦ πολέμου.
 Τῆς ἐνοπλίου χορείας τὸ πῆδμα ἦτο τοιοῦτον
 Ὅπερ ἐπήδα ὁ Μίμας, τὴν λόγχην κινῶν ἀνεμῶδη».

Τοὺς πόνους τῆς μακρᾶς κατὰ τῶν Ἰνδῶν στρατείας του, ἥτις τελείται ὑπὸ τὸν ἀγέστρατον τῶν συρίγγων ἤχον» ὁ Διόνυσος καὶ εἰ περὶ αὐτὸν κουφίζουσι εἰς δαῖτας εἰλαπίνας καὶ οἶνον καὶ χορὸν παραδιδόμενοι· ἄλλοτε μὲν Βάκχη δινεύουσα κύμβαλα χορεύει χορὸν μανικόν· καὶ τῆς φιλοσκόρθμου κόρης ἀκρήδεμνος σείεται ὁ βόστρυχος ὑπὸ τῶν αὐρῶν¹. ἄλλοτε δὲ ὁ Στύφελος, ὁ Βότρυς καὶ ἡ Μέθη «ἄχρις ὀδόντων βεβαπτισμένοι εἰς τὸν οἶνον, χορεύουσι μεθυσφαλὲς ἐλίσσοντες ἰχνος»². Πολλάκις δὲ παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἔλθῃ τῷ Βάκχῳ ὄνειρος ἡ Ἔρις, ἥτις νὰ ὀνειδίσῃ αὐτῷ ὅτι ἀπᾶσαν ἐλπίδα τοῖς κυπέλλοις ἐπετρέψατο», παραδεδωμένος εἰς «ἀναιμάκτον καὶ ἀκόμητον» χορείαν· «ἔστι, λέγει ἡ Ἔρις, ἔστι καὶ εἰλαπίνη μετὰ φύλοπιν, ἔστι χορεύειν Ἰνδῶν μετὰ δῆριν»· ἀλλὰ σὺ περὶ μάχης οὐδόλως φροντίζεις καὶ εἰς χοροὺς τὸν στρατὸν σου παραδίδεις³.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνος ὁ Νόννος ὅστις μᾶς ὁμιλεῖ περὶ ἀγάπης θεοῦ πρὸς τὴν ὄρχησιν· ἡδὴ παλαιότεραι ἐπικαὶ παραδόσεις παριστάνουσι ἐν αὐτῷ τῷ δόμῳ τοῦ Διὸς σχηματίζοντας τοὺς ἀθανάτους χοροὺς καὶ ἐστεφανωμένους ρυθμίζοντας τὸ βῆμα πρὸς τοὺς ἤχους τῆς λεπτῆς φόρμιγγος, ἣν ἐν τῷ μέσῳ καθήμενος παίζει χαριέντως ὁ Ἀπόλλων⁴. Καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Ζεὺς δὲν ἀπαξιοῖ ἀφίνων τὸν θρόνον νὰ συγχορεύῃ μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ⁵. Τίς δ' ἀγνοεῖ τοὺς καλοὺς καὶ χαριέντας χοροὺς, οὓς ἄγουσιν ἐπὶ τῆς γῆς ἐλαφρὸν τὸν πόδα κινῶσαι· αἱ καλλιπλόκαμοι κόραι τοῦ Διός, τὰς Μοῦσας λέγω καὶ Χάριτας καὶ Νύμφας; Ὁ Ἡσίοδος ψάλλει τὰς Ἑλικωνιάδας Μοῦσας, αἵτινες λουσάμεναι εἰς τὴν Ἰππου κρήνην, ἄγουσιν ἐπὶ τῆς ἀκροτάτης κορυφῆς τοῦ Ἑλικῶνος χοροὺς καλοὺς, ἱμερέντας καὶ φωνὴν περικαλλῇ ἐκβάλλουσαι, ὕμνοῦσι τὸν αἰγίοχον Δία, τὴν πότνιαν Ἥραν, τὴν γλαυκῶπιν Ἀθηνᾶν, τὴν χρυσοστέφανον Ἥβην καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς⁶. Κατὰ δὲ τοὺς γάμους τοῦ

¹ Αὐτ. 20. 8. ² Αὐτ. 18. 147. ³ 20. 88 πρὸς 24. 347.

⁴ Ἡσίοδ. Ἀσχ. Ἡρ. 202. Ὀμηρ. ὕμν. 2, 16.

⁵ Ἀρχτῖνος παρ' Ἀθην. I. 22.

⁶ Ἦσ. Θεογ. I. ἐξ. Τὸν Κολωνὸν «ἐνθα ἡ λιγεία μινύρεται ἀηδῶν, ἐνθα θάλλει καλλιόβοτρυς νάρκισσος καὶ χρυσαυγῆς κρόκος» οὐδὲ τῶν Μουσῶν αἱ χοροὶ νὰ περιφρονήσωσι δύνανται (Σοφ. Θίδ. K. 690). Πρὸς Πίνδ. N. 5. 22. Πολλάκις δὲ τὸν χορὸν ὁδηγεῖ ὁ Ἀπόλλων καὶ τότε αἱ Μοῦσαι «ἤχον παναρμόνιον καθ' Ἑλικῶνος ἐκπέμπουσιν» (Ἰμέριος 16. 7). Ὁ Πίνδαρος (παρ' Ἀθην. I. 40), προσφωνεῖ: Ὁρχῆσθ' Ἀπολλόν.

Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος ἦλθον αἱ καλλιπλόκαμοι Πιερίδες ἐν τῷ συμποσίῳ «ἐν γῇ χρυσεοσάνδαλον ἶχνος κρούουσιν», ἐν ᾧ παρά τὴν λαμπρὰν ψάμαθον αἱ πεντήκοντα κόραι τοῦ Νηρέως ἐώρτασαν καὶ αὐταὶ ἐν χορῷ τοὺς γάμους «εἰλίσσόμεναι κύκλιχ ¹». Αἱ δὲ ἄβραι καὶ τερπναὶ Χάριτες, ἄνευ τῶν ὁποίων, κατὰ Πίνδαρον, οὐδὲν γλυκὺ γίνεται τοῖς ἀνθρώποις, χορεύουσι καὶ αὐταὶ μετὰ τοῦ παιδὸς τῆς Κυθήρης, ὅστις ἔχει ἐστερμένους τοὺς ἰούλους μὲ ρόδον ἄβρόν ². Αἱ δὲ καλλιπλόκαμοι Ὀραι, αἵτινες δι' ἀνθέων κοσμοῦσι τὰς κεφαλὰς τῶν ἀθανάτων ἀνωλόλυξαν ἐν χοροῖς ψάλλουσαι κισσοφόρους διθυράμβους καὶ ἔχουσαι τὴν πλουσίαν κόμην ἐστερμένην μὲ διαδήματα καὶ φύλλα ρόδων ³. Εἰς τούτους τοὺς χοροὺς λαμβάνει πολλάκις μέρος καὶ ἡ ἀγνὴ Ἄρτεμις, ἡ χρυσῇ ἐκείνῃ παρθένος. Ἀφοῦ εὐφράνη τὴν καρδίαν τῆς ἀνὰ τὰ ὑψηλὰ ὄρη καὶ τὰ πολύσκια δάση, ἔρχεται ἡ Ἄρτεμις χαλῶσα τὰ καμπύλα τόξα εἰς τὸ μέγα δῶμα τοῦ ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ τῆς, τοῦ Φοῖβου Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς, καὶ ἐκεῖ ἐκτελεῖ καλὸν χορὸν μετὰ τῶν Μουσῶν καὶ τῶν Χαρίτων ⁴. Κρεμῶσα τὰ παλίντονα τόξα καὶ τὰ βέλη, ἡγεῖται τοῦ χοροῦ, ἔχουσα περὶ τὸ σῶμά της χαρίεντα κόσμον· μὲ θεσπεσίαν δὲ φωνὴν ᾄδουσαι ὕμνοῦσι τὴν καλλίσφυρον Λητώ, ἣτις ἐγέννησε παῖδας πάντων ἀρίστους τῶν ἀθανάτων κατὰ τὰς σκέψεις καὶ τὰ ἔργα ⁵. Μὲ ἀμβροσίαν δὲ χρίεται ἡ εὐστέφανος Κυθήρη, ὅταν ἔρχηται εἰς τὸν ἡμερόεντα χορὸν τῶν Χαρίτων ⁶. Ἀλλὰ πάντων ὠραιότατοι εἶναι οἱ καλοὶ χοροί, οὓς ἐκτελοῦσιν ἀνὰ τὰ ἔρημα καὶ πολύσκια δάση αἱ Νύμφαι, αἱ φαιδραὶ αὐταὶ καὶ χρίεσσαι θεότητες τῶν δασῶν καὶ τῶν ὀρέων. Αἱ Νύμφαι, κατὰ τὴν τοῦ

¹ Εὐρ π. Ἰφιγ. ἐν Αὐλ. 1040 ἐξ.

² Ἀνακρέων (Poetae Lyr. Graec. σ. 826, 42, 5 Berdk):

ρόδον, ᾧ παῖς ὁ Κυθήρης
στέφεται καλοῦς ἰούλους
Χαρίτεσσι συγχορεύων.

³ Ἐν τῇ μιᾷ ὄψει τοῦ μεγάλου βωμοῦ τῆς villa Pisciana (Visconti VI, T. B. I. 1, πρὸς σελ. 290) παριστάνεται χορὸς τῶν Χαρίτων, ἅστινας ὅταν βλέπῃ τις ὀρχουμένας σεμνὸν καὶ χάριεν ἀπὸ τῆς χειρὸς κρατούμενας καὶ διὰ τῆς ἐτέρας ὑπεχειρούσας τὴν ἄκραν τοῦ ἐνδύματος, νομίζει ὅτι βλέπει συγχρόνους Ἑλληνίδας χωρικὰς χορευούσας. Ὁ χορὸς τῶν εἶναι ἡσυχος καὶ οἱ χιτῶνες αὐτῶν δὲν κολποῦνται διὰ βιαίων κινήματων.

⁴ Καλλίμ. Ἐπιγρ. 50, κᾶξ. — Ἐν ἐτέρᾳ τοῦ αὐτοῦ βωμοῦ τῆς Villa Prisciana. ὄψει ἔχομεν καὶ χορὸν τῶν Ὀρῶν ἡρεμον καὶ σεμνόν.

⁵ Τὴν ἀγάπην τῆς Ἀρτέμιδος πρὸς τὸν χορὸν ἐξέφρασαν οἱ ἀρχαῖοι διὰ τῆς παροιμίας: Πότε Ἄρτεμις οὐκ ἐχόρευσεν;

⁶ Ὀμήρ. Ὀδ. Σ. 194. Ὀμήρ. Ὑμν. 27.

Λόγγου περιγραφὴν, ἀνυπόδητοι τοὺς πόδας, τὰς χεῖρας εἰς ὤμους γυμνάς, τὴν κόμην μέχρις αὐχένος λελυμένην, ζώνην περὶ τὴν ὀσφύν καὶ γλυκὺ ἐπὶ τῆς μορφῆς μειδίαμα φέρουσαι¹, πολλάκις ὑπὸ τὸ μελιχχεῖον φῶς τῆς νυκτιπλάνου Φοίβης ἄγουσι τοὺς χορούς των, ἔδουσαι μέλος, «ὅπερ οὐδέποτε θέλει ὑπερβάλλῃ εἰς τὴν γλυκύτητα ἐκεῖνο, ὅπερ ψάλλει ἡ ἀηδὼν, ἐπὶ φύλλων πυκνῶν τοῦ ἔαρος καθημένη καὶ κλαίονσα τὸν Ἴτυν²».

Εἰς τοὺς χορούς τούτους λαμβάνουσι μέρος μετὰ τῶν Χαρίτων καὶ ἡ Ἀρτεμις, ἥτις καὶ πκίζει μετ' αὐτῶν, κυνηγεῖ, συλλέγει ἄνθη καὶ λούει τὸ καλὸν σῶμα εἰς ὕδωρ ψυχρὸν καλλιρεῖθρου κρήνης· καὶ ἡ Ἀφροδίτη, ἥτις :

«Τάρπει μὲ νύμφας εὐδρόσους ἐν γῇ τὸν πατέρα τῆς Δίας
Ὅτε εἰς αἰγιαλοὺς μὲ τὸ κοῦφόν τῆς ἄλμα χορεύει³.

Μετὰ τῶν νυμφῶν εἰς πολλὴν καὶ ποικίλην ἔρχεται σχέσιν ὁ Πᾶν καὶ μετ' αὐτῶν ἀσχεῖ πολλοὺς χορούς ὁ αὐτῆς μεγάλης Μητρὸς ὀπαδός, τὸ τερπνὸν τῶν Χαρίτων μέλημα, ὁ τελειότατος τῶν θεῶν χορευτῆς» κατὰ Παρθενίον τι τοῦ Πινδάρου⁴. Εἶναι ὡραία ἡ εἰκὼν, ἣν παρέχει ἡμῖν ὁ εἰς τὸν Πᾶνα ὁμηρικὸς ὕμνος. Αἱ χοροήθεις νύμφαι καλοῦσι πρὸς ἑαυτάς τὸν Πᾶνα, οὕτινος εἶναι κατοικία πᾶς λόφος νεφέεις καὶ πᾶσα κορυφὴ ὄρους καὶ πᾶς ὁδὸς τῶν σκοπέλων:

«... ὅστις φοιτᾷ εἰς λειμῶνας κομῶντας
Μὲ λιγυράς, χοροήθεις δρυάδας, ἀπόκρημνον αἶπερ
Βράχον πατοῦσαι καλοῦσι τὸν Πᾶνα⁵».

Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ θαλάσῃ αἱ ἄγναι τοῦ Νηρέως κόρραι σχηματίζουσι

¹ Οὕτω, λέγει ὁ Λόγγος (Ποιμεν. 1, 2, 8, 4, 26, 27) παριστάνοντο αἱ νύμφαι εἰς τὰ ἐκ λίθου ἀγάλματα ἐν σπηλαίοις. Προσλέγει δέ, ὅτι ἡ στάσις αὐτῶν εἶναι «χορεία ὀρχουμένων».

² Ὀμήρ. Ὀδ. Μ. 3. 8. Οἱ μεταγενέστεροι ποιηταὶ καὶ ὁ οἱ Λατῖνοι ἐποίησαν ὡραίας εἰκόνας ποιητικᾶς τῶν ὀρχουμένων τούτων νυμφῶν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Σελήνης. Καλλίμ. εἰς Λουτρά Παλ. 66. , Ἀπόλ. Ρόδ. Α. 1223 Virg. Georg. 4. 532 χορεύουσι «lucis in altis» Horat. Carm. 4, 4, 5. 6 : Ovid. Met. 3, 163.

³ Ὀρφ. ὕμν. 55.

⁴ Ἀττικὸν σχόλιον προσφωνεῖ α³Ω Πᾶν, Ἀρκαδίας μέδων κλεενᾶς, ὀρχηστᾶ, βρομίαις ὀπαδὲ Νύμφαις». Ὁ δὲ εἰς τὸν Πᾶνα ὀρφικὸς ὕμνος καλεῖ αὐτὸν «Ἠχοῦς φίλον, σύγχωρον νυμφῶν», καὶ λέγει «ὅτι διὰ τῆς μολπῆς τοῦ παίζει τὴν ἁρμονίαν τοῦ κόσμου». Ὁ χορὸς τῶν ναυτῶν ἐν Αἴαντι τοῦ Σοφοκλέους καλεῖ αὐτόν, τὸν χοροποιὸν ἄνακτα τῶν θεῶν, ἵνα χορεύσῃ μετ' αὐτοῦ «αὐτοδαῆ ὀρχήματα» (Σοφ. Αἴαντι 694), ὅπως ὁ χορὸς τῶν βατράχων παρ' Ἀριστοφάνει (στ. 323) ζητεῖ τὸν Ἰακχὸν σύμμιχον εἰς τὸν χορὸν. Πᾶν αἰγόπους χορεύειν μετὰ νύμφης παρὰ Panoofka. ⁵ Ὀμ. ὕμν. 19, 3 ἐξ.

χορούς, βακχεύουσαι περὶ τὰ κύματα καὶ ἀγαλλόμεναι νὰ φέρονται ἐπὶ τῶν νώτων τῶν Τριτώνων καὶ ν' ἀκολουθῶνται ὑπὸ τῶν ποντοπλάνων δελφίνων, ἐλισσομένων καὶ αὐτῶν περὶ τὸ κύμα¹. Τὸν χορὸν πολλάκις ὁδηγεῖ αὐτὴ ἡ Ἀμφιτρίτη², τὴν δὲ ἐκ τοῦ ἀφροῦ γεννηθεῖσαν Ἀφροδίτην αἱ Νηρηίδες, οἱ Τρίτωνες καὶ οἱ ἄλλοι θαλάσσιοι δαίμονες περικυκλῶνους καὶ διὰ χορῶν χαιρετίζουσι³. Ὅτε δ' ὁ Ζεὺς ἤρπασε τὴν Εὐρώπην καὶ ἐν σχήματι βοῆς διήρχετο τὴν θάλασσαν, παρηκολούθουν αὐτὸν οἱ Τρίτωνες φουσῶντες εἰς τὰς θαλασσίας αὐτῶν κόγχας, αἱ δὲ Νηρηίδες φερόμεναι ἐπὶ δελφίνων, ἐχόρευον ψάλλουσαι τὸ νυμφικὸν μέλος⁴. Καὶ τὴν σήμερον ὁ λαὸς ἡμῶν, ὅστις ἐκληρονόμησε τῶν προγόνων τὴν δρεσερὰν καὶ φαιδρὰν φαντασίαν, ἀναπλάττει «Ξωθιὰς καὶ Νεράϊδες, ποῦ ἀφοῦ λούσουν τ' ἄσπρα τοὺς κορμιά 'ς τὸ ρέμμα τὸ καθάριον, σταίνουν πιασμένες ἀπ' τὸ χέρι ὡμορφο χορὸ καὶ τραγουδοῦν γλυκὰ γλυκὰ.»

Ἄλλ' ἡ δροσερὰ τῶν ἀρχαίων φαντασία δὲν ἠρκέσθη ἀκόμη οὐδὲ περιώρισε τοὺς χορούς ἐν μόνῳ τῷ Ὀλύμπῳ, τῇ γῇ καὶ τῇ θαλάσσῃ. Καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς σκοτεινοῖς καὶ ζοφεροῖς τοῦ Ἄδου δώμασιν, ὅπου μόνον σκιαὶ καὶ εἰδῶλα ὑπάρχουσιν, ὅπου ἡ ἡχὴ διαδίδεται βωβὴ ἀνὰ τὰς στυγνὰς ἐκείνας ἐκτάσεις, καὶ ἐκεῖ ἀκόμη τέρπουν τὰς φρένας αἱ σκιαὶ καὶ τὰ εἰδῶλα μὲ τὸν χορὸν καὶ τὸ ἔσμα.

Διελθὼν ὁ Αἰνείας τὰ σκοτεινότερα καὶ στυγνότερα τοῦ Ἄδου, ἦλθεν εἰς τόπους εὐθύμους καὶ λειμῶνας τερπνοὺς καὶ γελῶντας, εἰς τὰς εὐδαίμονας τῶν μακαρίων ἄλσων (ἡλυσίων πεδίων) χώρας. Ἐκεῖ, ὅπου εὐρύτερος ὁ κίθῃρ διὰ πορφυροῦ περιβάλλει τὰ ἄλση φωτός, ἅτινα ἴδιος φωτίζει ἥλιος, ἴδιοι ἄστέρες, μέρος μὲν τῶν μακαρίων ἐκείνων ἐν πολυχόροις σταδίαις ἀσκοῦσι τοῦ σώματος τὰ μέλη, μέρος δὲ διὰ τῶν ἀσπίδων ἐπικροτοῦσι, χορούς ἀσκοῦσι καὶ ἔσματα ψάλλουσιν. Ὁ δὲ τῆς Θράκης ἱερεὺς, τὸν Ὀρφέα λέγω, ἀντιφωνεῖ ἁρμονικῶς τὰς χορδὰς τῆς ἐπταχόρδου τοῦ λύρας καὶ αὕτη ἡχεῖ ποτὲ μὲν ἀσθενέστερον, ποτὲ δὲ ἰσχυρότερον, καθ' ὅσον πλήττει τὰς χορδὰς ἐναλλάξ διὰ τῶν δακτύλων γυμνῶν ἢ διὰ τοῦ ἐλεφαντίνου πλήκτρου⁵. Τὸν δὲ Τιβούλλον, οὗτινος ἡ

¹ Εὐριπ. Ἰων. 1081. Ἰφιγ. Τ 426 Ἰφιγ ἐν Αἴγ. 1054. Virg. Aen. 5, 240, 822. Καὶ καλλιτέχναι παρέστησαν χοροὺς Νηρηίδων (Visconti IV. πίν. 63, Lénoirmanl IV. πίν. 5): καὶ ἐν γραφαῖς ἀγγείων. Παριστάνουσι δ' οἱ χοροὶ οὗτοι τὰς κυμάνσεις, αἵτινες ρυτιδῶνους τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ὅταν εἶναι γαληνιαία. Ὁ Ἀρίων (Berg σ. 663) καὶ ὁ Ὀρφικὸς ὕμνος καλοῦσιν αὐτὰς «χορήτιδας, χοροπαίγμονας».

² Σχολ. Εὐστ. εἰς Ὀδυσ. 3, 94. ³ Preller Gr. Myth. σ. 264.

⁴ Μόσχ. εἰδ. 2, 117 ἐξ. ⁵ Virg. Aen. 6. 687 ἐξ.

καρδία δὲν εἶναι δυσάλωτος ὑπὸ τοῦ μαλακοῦ ἔρωτος, αὐτὴ ἡ θεὰ τῶν ἐρώτων ὁδηγεῖ εἰς τὰ Ἑλύσια, ὅπου θάλλουσιν οἱ χοροὶ καὶ τὰ ἄσματα:

«Hic me, quod facilis tenero sum semper amorī,
Ipsa Venus campos duxit in Elyseos;
Hic choreæ cantusque vigent».

Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀνεπτύχθη ἡ ἰδέα ὅτι ἐν Ἀδου οἱ νεκροὶ πάντες ἀδιακρίτως ἡλικίας καὶ γένους καὶ τάξεως ἐξετέλουν δαιμόνιον χορόν, οὗτινος ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ θάνατος, ξηρὸς καὶ σκελετώδης, οἷον ἐφαντάζετο αὐτὸν ὁ μέσος αἰὼν. Ἐν πολλαῖς τοιχογραφίαις μεσαιωνικῶν ἐκκλησιῶν, ἰδίως τῆς Γερμανίας, εὐρίσκομεν τὴν παράστασιν ταύτην¹. Ὅποια διαφορὰ μεταξὺ τῆς χρυσῆς Ἀφροδίτης ὁδηγούσης τὸν Τίβουλλον εἰς τοὺς εὐθύμους χοροὺς τῶν εὐδαιμόνων καὶ τοῦ εἰδεχθοῦς ἐκείνου σκελετοῦ, ὅστις ἡγεῖται δαιμονικοῦ χοροῦ! Πόσον δὲ τελείως ἐνταῦθα καταφαίνεται ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου!

Ἐάν ἤδη ἀφήσωμεν καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ νεκρούς, ὁποῖαν τινὰ θὰ εὐρίωμεν τὴν ὄρχησιν παρὰ τοῖς ἥρωσι τῶν ἐπικῶν παραδόσεων;

Ἐν ταῖς παραδόσεσιν, ἃς διεφύλαξαν ἡμῖν τὰ δύο μεγάλα μας ἔπη, ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, εὐρίσκομεν τὴν ὄρχησιν μεγάλως παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τιμωμένην. Εἰς ἄλλον μὲν, λέγει ὁ Ὅμηρος, ἔδωκεν ὁ θεὸς ὡς δῶρον τοῦ πολέμου τὰ ἔργα, εἰς ἄλλον τὸν χορόν, εἰς ἄλλον τὴν κιθάραν καὶ τὴν ᾠδὴν². Θέλων δὲ νὰ κοσμήσῃ τὸν Μηριόνην, ἀποκαλεῖ αὐτὸν ὀρχηστὴν³. Εἶναι δὲ ἡ ὄρχησις πρὸ πάντων τῶν νέων ἡ ἀγαπητὴ διατριβὴ καὶ ἡ Ναυσικᾶ καταβᾶσα εἰς τὸν ποταμὸν νὰ πλύνῃ, λέγει περὶ τῶν νέων τοῦ παλατίου, ὅτι μὲ ἐνδύματα νεόπλυτα θέλουν νὰ πηγαίνουν εἰς τὸν χορόν⁴. τὸν δὲ Πάριν σωθέντα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Μενελάου καὶ ἐπανελθόντα εἰς τὸν οἶκόν του, ἤθελες νομίση, ὅχι ὅτι ἐπανήρχετο ἀπὸ μάχης, ἀλλ' ὅτι εἰς χορόν νὰ ὑπάγῃ ἡτοιμάζετο ἢ μόνις πρὸ μικροῦ ἔπαυσε νὰ χορεύῃ⁵. Ἄν δὲ ὁ Πάρις ἐλέγχηται ἐνίοτε ὡς ὀρχηστῆς καὶ ἂν πρὸς τοὺς πολεμιστάς ἀντιτίθενται οἱ ὀρχησταί⁶, τοῦτο οὐδὲν δεικνύει εἶναι τοιαύτη ἡ φύσις τῆς ὀρχήσεως, ὥστε νὰ διεγείρῃ τὸν ὄγον, ὅταν χάριν αὐτῆς παραμελῶνται ἄλλα σπουδαιότερα· ἀλλὰ

¹ Danse Macabre. Ἰσως καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐν ταῖς Καλάνδαις ἐξετέλουν ὁμοίαν παράστασιν (Σάββα Κρητικὸν θεάτρον σέ'). ἄλλὰ μυχτηρίζοντες τὸν θάνατον. Σημειωτέον ὅτι αὐτὴν τὴν παράστασιν εὐρίσκομεν ὡς ἀρχὴν τοῦ νεωτέρου θεάτρου. συνηθεστάτην μάλιστα ἐν Ἰσπανίᾳ. (Lucas Théâtre Espagnol Intr. 1).

² N. 780.

³ Ἰλ. II πρβλ. Λουκ. π. ὄρχ. 8 Ἡ περὶ τὴν ὄρχησιν τοῦ Νεόπολέμου δεξιότης, λέγει ὁ Λουκ. (ἐνθα ἂν 9) καθεῖλε καὶ κατέρριφεν εἰς ἔδαφος τὴν Τροίαν.

⁴ Ὀδυσ. ζ. 64.

⁵ Ἰλ. Γ. 393.

⁶ B. 508. πρβλ. A. 261.

δὲν θὰ εἶπῃ τοῦτο καὶ ὅτι δὲν ἐτίμων καὶ δὲν μετήρχοντο αὐτὴν μετ' ἀγάπης καὶ ἐνθουσιασμοῦ οἱ ἄνθρωποι τῶν ἡρωϊκῶν παραδόσεων.

Καὶ τότε δὲ ἡ γυνὴ ἐθεωρεῖτο ὑπερβάλλουσα τὸν ἄνδρα ὡς πρὸς τὴν χάριν καὶ γλαφυρότητα ἐν τῷ χορῷ· τὴν καλὴν Πολυμήλην ἰδὼν ὁ Ἑρμῆς ἐν χορῷ τῆς χρυσῆς Ἀρτέμιδος ἐν μέσῳ ἄλλων κορῶν, αἵτινες ἐμέλποντο, ἐθαύμασε καὶ ἠγάπησεν αὐτήν¹. Ἐκτελεῖται δὲ ὁ χορὸς ἰδίως ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς φόρμιγγος· ἄδουσι δὲ ἢ αὐτοὶ οἱ χορεύοντες ἢ ἄλλοι περὶ αὐτοὺς· συχνὰ δὲ καὶ τὰς χεῖρας κρούοντες οἱ παριστάμενοι, κρατοῦσι τὸν χρόνον². πάντα ὡς καὶ σήμερον παρ' ἡμῖν.

Εἶναι δ' ἐν χρήσει ὁ χορὸς μάλιστα κατὰ δύο περαστάσεις· ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ ἐν τοῖς γάμοις. Μετὰ τὸ εἰς τιμὴν τοῦ Ὀδυσσεὺς συμπόσιον, τρέπονται οἱ Φαίακες εἰς ἄλμα καὶ δρόμον καὶ χορόν. Ὁ Ἀλκίνοος κελεύει τοὺς ἀρίστους τῶν Φαιάκων ὀρχηστάς νά χορεύσωσιν, ἵνα ὁ ξένος λέγῃ, οἶκαί ἐπανελθὼν, πόσον διακρίνονται τῶν ἄλλων οἱ Φαίακες κατὰ τοὺς πόδας καὶ τὸν χορόν καὶ τὸ ἄσμα. Θαυμάζει δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς τὸν θεῖον χορόν³. Κατὰ δὲ τὴν γαμήλιον τῆς νύμφης πομπὴν ἀπὸ τῆς ἰδίας οἰκίας εἰς τὴν τοῦ γαμβροῦ, καθ' ἣν ψάλλεται ὁ ὑμῆναιος, ὑπὸ τῷ φωὶ τῶν λαμπάδων, ὑπὸ τὴν φωνὴν τῶν λιγυρῶν συρίγγων, ὀρχοῦνται νέοι χορευταὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πομπῆς⁴. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς φρονέοντας τοὺς μνηστῆρας, προτρέπει νά τραπῶσιν εἰς ἄσμα καὶ χορόν ἵνα νομίσωσιν οἱ ἔξω ὅτι πρόκειται περὶ γάμου⁵.

Μνεῖαν χοροῦ ἀσκουμένου ὑπὸ παρθένων ἀναμῖξ καὶ νέων ἔχομεν ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως. Ὀρχοῦνται νέοι καὶ νέαι ἔχοντες ἐπὶ καρπῷ τὰς χεῖρας ἀλλήλων· αἱ μὲν φοροῦσι λεπτὰς ὀθόνας, οἱ δὲ χιτῶνας καλοὺς· αἱ μὲν φέρουσι καλὰς στεφάνας, οἱ δὲ μαχαίρας χρυσᾶς ἐκ τελαμώνων ἀργυρῶν κρεμαμένας, τὸ προσφιλὲς κόσμημα τῶν ἡρώων τοῦ ἔπους, ὅπως καὶ αἱ στεφάναι εἰς τὰς κόρας. Ὁ χορὸς οὗτος παριστάνεται περισσώτερον κεκινημένος· διότι οἱ νέοι τρεχοῦσι πρὸς ἀλλήλους καὶ διαιροῦνται κατὰ στίχους καὶ περιδινοῦνται ὡς τροχοὶ κεραμέως· πολὺς δὲ ὄμιλος περιβάλλει τὸν ἱμερόεντα

¹ Ἰλ. Π. 180. Οἱ δὲ γονεῖς τῆς Ναυσικᾶς θὰ εὐφραίνωνται βλέποντες τοιοῦτον ἄνθος εἰπερχόμενον εἰς τὸν χορόν. (Ὀδ. Ζ. 457).

² Ὀδ. θ. 379. Ἰλ. Λ. 561.

³ Ὀμηρ. Ὀδ. 265, 379. Τὸν ἐν τῷ θρόνῳ Ἀμυκλαίου παριστανόμενον «Φαιάκων χορόν» (Πρυσ. 3. 18.) ὁ Heyne τῆς παρ' Ὀμήρῳ σκηνῆς παράστασιν νομίζει (Sammlung ant. Inh. I. 1). Ὁ Διόνυσος μετὰ τοῦ θιάσου τοῦ ἀκράτητος ἐν ταῖς εἰλαπίναις παραδίδεται εἰς τὴν χορείαν τὴν «ἀκοίμητον» (Διονυσ. 20. 1 ἐξ. 35, 24, 347, 18, 147, 80, 110. πρὸβλ. Ἀπολ. Ρόδ. Α. 818, 857.)

⁴ Ὀμηρ. Ἰλ. Σ. 490 ἐξ. Ἡσιόδ. Ἀσ. Ἡρ. 275 ἐξ. Ὀδ. Ψ. 130 ἐξ. 298,

χορόν¹. Φαίνεται δὲ σφοδρότερος συχνὰ ὁ χορὸς κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἀφ' οὗ ὁ Ὀδυσσεὺς θαυμάζει «τὰς μαρμαρυγὰς τῶν ποδῶν» τῶν ὀρχουμένων Φαίακων.

Πλὴν τοῦ χοροῦ τούτου, παρουσιάζοντας ἀνκλογίαν τινὰ πρὸς τὸν σημερινὸν τετράχορον, οἱ λοιποὶ φαίνονται κυκλικαὶ καὶ ἡρεμώτεροι. Ὅρθως δὲ ὁ Friedländer² παρατηρεῖ ὅτι ἂν οἱ χορεύοντες ἀφίσταντο τῆς συνήθους ρυθμικῆς τῶν παίδων κινήσεως, τότε ἦσαν κυβιστητῆρες, ἔχοντες φαίνεται ἐπάγγελμα τὸ χορεύειν³. Ὅτι δὲ ὁ συνήθης χορὸς ἦτο ἡσυχος καὶ ἐθεωρεῖτο παιδιὰ τις, δεικνύει καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ρήματος παίζω εἰς δῆλωσιν τοῦ ὀρχοῦμαι⁴, ὅπερ καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ἐγίνετο⁵. Δικαίως ὁ Flach χορὸν νομίζει καὶ τὴν παιδιάν τῆς Ναυσικᾶς μετὰ τῶν ἐαυτῆς θεραπαινίδων, ὅτε παίζουσα τὴν σφαῖραν ἤρξε συγχρόνως καὶ μολπῆς, ὅπερ δεικνύει, ὅτι ἡ παιδιὰ μετ' ὀρχηστικῶν ἐξετελεῖτο βημάτων⁶. Ὅμοίως πρέπει νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἔρριπτον μέχρι νεφῶν τὴν σφαῖραν οἱ Φαίακες ἐνώπιον τοῦ Ὀδυσσεύος καὶ πηδῶντες ἐλάμβανον αὐτήν, πρὶν πατήσωσιν εἰς τὴν γῆν⁷.

Εἶναι δίκαιον ἐνταῦθα μετὰ τῆς παιδιᾶς νὰ καταπαύσωμεν τὸν περὶ τῆς ὀρχήσεως κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους λόγον ἡμῶν. Αἱ ἐπικαὶ παραδόσεις ἀναπτύσσουσιν ἐνώπιον τῶν ἐκπεπληγμένων ὀφθαλμῶν μας εἰκόνα ἀθανάτου καὶ ἀμαράντου κάλλους, ἐν ᾗ ἀπετυπώθησαν ζῶσαι καὶ διαυγεῖς αἱ μορφαὶ Νυμφῶν καὶ Χαρίτων, παιζουσῶν χαριέσσας παιδιὰς μετὰ τῶν φίλων αὐτῶν καὶ ὀρχουμένων χοροὺς εὐθύμους καὶ ἀγήρω. Ἐτόλμησέ τις ἐν ἀδακρύτῳ συμποσίῳ τοῦ Βάκχου νὰ χορεύσῃ πένθιμον χορὸν καὶ νὰ ποιήσῃ τοὺς ἐπαδούς τοῦ θεοῦ, ἀσυνειθίστους εἰς δάκρυα, νὰ κλάσωσιν· ἀλλὰ ταχέως ἐπληρώθησαν τὰ δάκρυα ἐκεῖνα καὶ φονευόμενος ὁ χορευτῆς, παραγγέλλεται παρὰ τῷ φιλοθρήνῳ Ἄδῃ νὰ χορεύῃ τοιοῦτους χοροὺς καὶ τὴν ἀγέλαστον Περσεφόνην, ἂν θέλῃ νὰ τέρπῃ μὲ τὴν μολπὴν του⁸. Τοιαύτη εἶναι ἡ πᾶσα ἰδέα, ἥτις διαπνέει τὸν κόσμον τοῦ ἔπους· εἶναι καλαὶ καὶ αἱ παραδόσεις τῶν μέσων αἰώνων, αἵτινες στρέφονται περὶ τὰς τύχας τοῦ Ρολάνδου καὶ τῶν ἵππο-

¹ Ὀμήρ. Ἰλ. Σ. 590 ἐφ.

² Die Realien in der Ilias und Od. σ. 343.

³ Κυβιστητῆρες ἐν γαμηλίῳ πομπῇ Ἰλ. Σ. 490. Ἡσ. Ἀσπ. Ἡρ. 275· ἐν συμποσίῳ Ὀδ. Δ. 17· μεταξὺ ἄλλων χορευόντων Ἰλ. Σ. 605, 564· πρὸς Ὀδ. Θ. 478 ἐξ.

⁴ Ὀδ. Θ. 251. Ψ. 147. πρὸς Ὀμήρ. V. Ἀπ. 201. V. Ἀφρ. 120. Ἡσίοδ. Ἀσπ. Ἡρ. 277.

⁵ Παρὰ Πλάτωνι (Νόμ. 7. 796. B) ἀθρόειν.

⁶ Flach Der Tanz b. den Griechen σ. 3. Ὀδ. Ζ. 64 ἐξ.

⁷ Ὀδ. Θ. 370 ἐξ. ⁸ Νόν. Διονύσ. 30. 110.

τῶν τῆς στρογγύλης τραπέζης καὶ τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν γερμανῶν κατακτητῶν· ἀλλ' αὐταὶ ὁμοιάζουσι πρὸς ὄνειρον, ὅπερ βλέπομεν σκοτεινὸν καὶ ἀσαφές ἐν ὕπνῳ τεταραγμένῳ καὶ δὲν ἀποπνέουσι τὸ ἀμάραντον κάλλος τοῦ ἄνθους τῆς ἡθῆς, οὐδὲ τὴν δρόσον καὶ τὴν ζωὴν τῆς νεότητος τοῦ κόσμου.

Ἄδ. Ἀδαμαντίου.

Η ΕΙΚΟΣΙΠΕΝΤΑΕΤΗΡΙΣ

ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ

Εὐφρόσυρος καὶ ἐπιβάλλουσα ἐν τῇ σεμνότητι τῆς ἐορτῇ ἐτελέσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ. Συνεπληροῦτο κατ' αὐτὰς εἰκοσιπενταετηρίς ἀφότου ἀνέλαβε τὸ πρῶτον τὰ χρέη τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως ὁ ἔκτοτε μέχρι σήμερον ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην ἐργασθεὶς ἐν τῷ Συλλόγῳ κ. Μιχαὴλ II. Λάμπρος, θέλων δὲ ὁ Σύλλογος νὰ διατρανώσῃ τὰ αἰσθήματα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ πρὸς τὸν ἐταῖρον, ὅστις οὐ μόνον ὁ κύριος ὑπῆρξεν ἰδρυτῆς τοῦ σωματείου τούτου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνσάρκωσις οὕτως εἰπεῖν τῆς μακρᾶς καὶ ὠφελίμου αὐτοῦ δράσεως, ἀπεφάσισε νὰ προσφέρῃ αὐτῷ δῶρον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εἰκόνα, γραφεῖσαν ὑπὸ τῆς καλλιτέχνης Πρασαλέντης. Κατὰ τὴν γενομένην πανηγυρικὴν ἐπὶ τούτῳ τελετὴν τῆς 16 Μαΐου, ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Ρούκης ἀπήγγειλεν ἐντολὴν τῆς Ἐφορίας, τὴν ἐξῆς προσφώνησιν:

«Ὁ Χριστιανισμὸς τῆς Δύσεως μεγαλοπρεπῶς πανηγυρίζει ἀνὰ εἰκοσιπενταετίαν ἐν Ἰωβιλαῖον ἔτος. Ἀφ' ἧς δὲ ὁ ἅγιος Πατὴρ ἐγένετο ἀθέατος διὰ τοὺς κατοίκους τῆς αἰωνίας πόλεως, μὴ ἐξερχόμενος τῶν διαδρόμων καὶ παραδείσων τοῦ Βατικανοῦ, ἐν ᾧ ἐκλείσθη ἐκούσιος δεσμώτης, ὁ πρύτανις τῶν καρδιναλίων μετὰ μεγάλης πομπῆς ἀποτειχίζει μίαν τῶν πυλῶν τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἣτις ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας ἔμενεν ἀπωκοδομημένη, ἀναφωνῶν: Ἀνοίξατέ μοι πύλας Δικαιοσύνης!

Καὶ σήμερον, ὅτε καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα συνηγμένοι πανηγυρίζομεν τὸ Ἰωβιλαῖον τοῦ ἡμετέρου Γενικοῦ Γραμματέως προσέρχομαι ἐντολὴν τῶν ἐν τῇ ἐφορείᾳ τοῦ Συλλόγου συναδέλφων μου καὶ τῶν μετασχόντων τῆς ἀναμνηστικῆς ταύτης ἐορτῆς ἐταίρων ζητῶν νὰ μοὶ ἀνοίξητε πύλας Δικαιοσύνης, ἵνα ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἀποδώσω τοιαύτην, ὡς μόνην ἀμοιβήν, εἰς τὰς πρὸς τὸν σύλλογον ὑπηρεσίας τοῦ κ. Μιχαὴλ Λάμπρου.

Τῇ 18 Μαΐου τοῦ 1869 ἐξελέγη αὐτός τὸ πρῶτον Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ἔκτοτε ἀδιαλείπτως ἐπὶ εἴκοσι πέντε ἔτη, κατ' ἐνιαυτὸν ἀνάνευμένης τῆς ἐκλογῆς του, ἐκπληροῖ τὰ χρέη τοῦ ἀξιώματος τούτου. Ἀπαξ μόνον τῷ 1873 ἠναγκάσθη, τῇ παρακλήσει τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου, ν' ἀνταλλάξῃ τὴν Γραμματείαν πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ Προέδρου, ἀλλὰ καὶ τότε ἐξηκολούθει ἐκ τοῦ ἀφανοῦς αὐτὸς νὰ ἐκπληροῖ τὰ καθήκοντα τοῦ γενικοῦ Γραμματέως, τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο προθύμως ἀποδεχομένου τὴν τοιαύ-